

הכנס המדעי ה-16
מחקר, עיון ויצירה באורנים – תשע"ה

פיתוח חשיבה והוראה חווייתית

יו"ר: דינה לרון

רפלקציה באמצעות וידאו כהזדמנות למידה עבור המדריך והמודרך:

מחקר פעולה מהמעלה השנייה במסגרת הדרכת פרחי הוראה

Reflection using video as a learning opportunity for both mentor and mentee: Second-order action research on mentoring student teachers

בשני העשורים האחרונים הפכו המושגים "רפלקציה" ו"הוראה רפלקטיבית" למובילים בשפה החינוכית ובמסלולים להכשרת מורים. רבות נכתב על האופן בו תכניות הכשרה משלבות פיתוח חשיבה רפלקטיבית, ולא מעט נכתב על יעילותו של צילום הווידאו ככלי רפלקטיבי. עם זאת, מעט נכתב בספרות על שלושה היבטים הקשורים ברפלקציה: (1) למידת המדריך את הדרכתו כתוצאה מעריכת רפלקציה; (2) למידת המדריך והמודרך כתוצאה משימוש באופני רפלקציה שונים על ההתנסות; ו-(3) למידת המדריך והמודרך כתוצאה מהשהיית זמן הרפלקציה על התנסות אחת.

בניסיון לתת מענה להיבטים חסרים אלו פותח, לצורך מחקר הפעולה הנוכחי, מודל הדרכה מחקרי בו שימשה כותבת המחקר הן כמדריכה והן כחוקרת. מטרתו של המודל הייתה לאפשר בחינה סימולטנית של המדריכה את הדרכתה ופרח ההוראה את הוראתה, באמצעות צילום וידאו ככלי רפלקטיבי. המודל מתייחס במקביל לשני מעגלי פעולה: מעגל פעולה התערבותי ומעגל פעולה מחקרי. מעגל ההתערבות מבוסס על מודל ההתערבות "ALACT" של קורטגן והוא כולל פעולה, הסתכלות, ערנות, יצירתיות ותכנון מחודש. מעגל הפעולה המחקרי כולל שלושה מעגלים שכל אחד מהם מכיל את מודל ההדרכה המחקרי על כל שלביו.

הנתונים נאספו ממקורות שונים: קלטות וידאו המתעדות את השיעור שהעבירו פרחי ההוראה, קלטות וידאו (שעברו תעתוק) של שיחות ההדרכה בין המדריך ופרח ההוראה, יומן רפלקטיבי שנכתב על-ידי המדריכה-חוקרת במהלך המחקר וריאיון חצי מובנה עם הסטודנטית, שהתקיים בסוף תהליך המחקר.

כמקובל במחקר פעולה, ניתוח הנתונים נעשה במקביל לאיסופם ולהתפתחות המחקר. ניתוח זה התבסס על התאוריה המעוגנת בשדה הכוללת קריאה מעגלית חוזרת של הנתונים באופן דיאלקטי בינם ובין התאוריה, במטרה לקבוע את הפעולה שתוביל את המעגל הבא.

הממצאים המרכזיים במחקר זה מתייחסים לשלושה היבטים: תרומת הצפייה בוידאו להדרכה; תרומת מודל ההדרכה המחקרי ללמידתו של המדריך את הדרכתו; תרומתו של מודל ההדרכה המחקרי ללמידתו של פרח ההוראה את הוראתו. הממצאים מצביעים על כך שמודל ההדרכה המחקרי קידם את למידתם והתפתחותם המקצועית של המדריך ושל פרח ההוראה ותרם רבות לפיתוח החשיבה הרפלקטיבית של שניהם. למידה זו התאפשרה בעיקר בעקבות שילוב הווידאו ככלי רפלקטיבי בכך שאפשר השהיית הרפלקציה על התנסות אחת, הרחבת מגוון המקורות לעריכת רפלקציה ומתן אפשרות לסטודנטית להתבונן בעצמה מלמדת, הגברת מהימנות ההדרכה והקטנת ההתנגדות של הסטודנטית לקבלת ביקורת.

מילות מפתח: מחקר פעולה, רפלקציה, וידאו, הדרכה, הכשרת מורים

סדנה לצילום בטבע ולכתיבת שירי הייקו משולבת טכנולוגיות ניידות ומדיה חברתית
A nature photography and Haiku writing workshop enhanced through
smartphone and social media use

אחת הטענות הרווחות בציבור הרחב כנגד השימוש בטלפונים סלולריים הינה השימוש בהם פוגע ביכולת הביטוי האישית ובקשרים הבין-אישיים. העולם העכשווי נחוה על-ידי "משתמשיו" בתיווך של מסכים החוצצים בין האדם לסביבתו. הטבע מופיע לרוב כייצוג וירטואלי ולא באופן אותנטי וישיר. בהרצאה זו נציג סדנה שהתקיימה בגן הבוטני במכללת אורנים. מטרת הסדנה הייתה לקרב את המשתתפים אל הטבע ולפתח בקרבם מיומנויות של התבוננות חיצונית והתבוננות פנימית.

הסדנה כללה מספר שלבים: (1) היכרות עם הגן הבוטני; (2) לימוד העקרונות של שירת הייקו; (3) התבודדות ברחבי הגן, התבוננות וצילום; (4) כתיבת שירי הייקו בהשראת התצלומים האישיים; (5) ריכוז והעלאה של יצירות המשתתפים בקבוצת לקבוצת ווטסאפ; (6) חשיפת התצלומים בפני הקבוצה וכתיבת שירי הייקו בהשראת תצלומים של משתתפים אחרים; (7) הקראת השירים על-ידי חברי הקבוצה, דיון ורפלקציה; ו-(8) פרסום חוברת דיגיטלית של הצילומים והשירים בעבות הסדנה.

באמצעות הצילום בגן הבוטני הפנו המשתתפים את תשומת ליבם להתבוננות בטבע, בעוד שכתבת שירי ההייקו נועדה להפנותם להתבוננות פנימית. בסדנה נעשה שימוש חדשני בטלפונים סלולריים כאמצעי עזר בשלושה אופנים: ככלי כתיבה, כאמצעי צילום וכפלטפורמה לאינטראקציה בין חברי הקבוצה ולשיתוף באמצעות הרשת החברתית ווטסאפ.

הסדנה הניבה 13 תצלומים ו-18 שירי הייקו. ניתוח התצלומים מתבסס על מודל הסימן, מסמן ומסומן של בארת, לפיו אנו מוקפים במערכות של סימנים נושאי משמעות. לכל סימן שני מרכיבים: המסמן - מה שנראה, נשמע או נכתב וניתן להשגה בחושים, והמסומן, המושג הרעיוני שעומד מאחורי המסמן, והמשמעות שהוא נושא עבור המתבונן בדימוי. המסומן מורכב משני מרכיבים: הדנוטציה, קרי, המשמעות המילונית הישירה והראשונה בה מבחינים, והקונוטציה, האסוציאציה החברתית-תרבותית של הסימן הנלווית למסמן. ניתוח שירי ההייקו שנכתבו בהשראת התצלומים מעלה תמות משותפות ואמצעים אמנותיים להשגתן. השירים נבחנו גם כתוצר של התבוננות פנימית בעקבות ההתנסות בסדנה.

מניתוח התוצרים עולה שהחויות שעברו המשתתפים הותירו בהם רשמים עמוקים הן ברמת ההתבוננות החיצונית והן ברמת ההתבוננות הפנימית. הסדנה מזמנת שהייה והתבוננות בטבע, עשייה אמנותית, שיתוף בקבוצה ורפלקציה אישית.

הסדנה מציגה מודל לשימוש בטלפונים סלולריים שלא רק שאינו פוגע בחוויה האותנטית, בביטוי האיש, באינטראקציה הבין-אישית ובקשר עם הטבע, אלא אף מעצים אותם ומקנה באמצעותם חוויה של למידת עומק משמעותית. הסדנה מהווה דוגמה לפיתוח תהליכים של למידה משמעותית וחוייתית ומובילה להתפתחות אישית, תוך שהיא יוצרת התקרבות אל הטבע.

מילות מפתח: הייקו, התבוננות חיצונית, התבוננות פנימית, כתיבה יוצרת, צילום, טכנולוגיות ניידות, סמארטפונים

”טבעון בעיניים שלי” – למידה חווייתית המבוססת על התחום החזותי

Tivon through my eyes: A visually based enjoyable learning experience

בהרצאתי אציג את ”טבעון בעיניים שלי”, פרויקט של למידה פעילה המבוססת על תמונות ארכיון, המפיה רוח חיים בתצלומים היסטוריים של קריית-טבעון מימי הקמתה בשנות ה-30 של המאה הקודמת. הפרויקט פותח במרכז ההנצחה בשיתוף המועצה המקומית קריית-טבעון לפני כשבע שנים והוא מתקיים בהצלחה מאז ועד היום. אני מרכזת את הפרויקט ומדריכה בו בארבע השנים האחרונות.

תלמידי כיתות ד' מבתי הספר היסודיים בקריה, הלומדים על היישוב במסגרת תכנית הלימודים של משרד החינוך, משתתפים בפרויקט זה המבוסס על פעילות חווייתית שבמרכזה התבוננות בתמונות ארכיוניות. בחלל תצוגה של כ-50 מ"ר תלויה תערוכה המורכבת מכ-25 תצלומים היסטוריים שהוגדלו, הודפסו ומוסגרו, ולצדם כתוביות הסבר. התלמידים מוזמנים להתבונן בהם תוך כדי השוואתם לתצלומים עדכניים של אותם המקומות. ההשוואה מדגישה הבדלים בין עבר להווה: כיכר מרכזית עם שבילי עפר וחלבן רכוב על חמור, מול אותה כיכר עם תמרורים ומכוניות; בתים בני שני חדרים הפזורים על גבעה, מול אותו רחוב על בתיו הגדולים כיום; מגדל מים בבנייתו, והמגדל כאתר תיירות כיום ועוד. השוואה בתערוכה היא למעשה שיעור פעיל של עבודה בקבוצות קטנות בעזרת כרטיסיות מנחות. בהמשך הפעילות פוגשים התלמידים אישה מוותיקות הקריה שיש לה זיקה לתערוכה. אחד התצלומים נלקח מאלבומה הפרטי, הוגדל ומוסגר.

התערוכה הארכיונית זכתה בשנה החולפת לעיבוד למשחק רביעיות בשם ”פעם היינו”, אותו פיתחתי בשיתוף מרכז ההנצחה (במסגרת פרס חינוך בו זכיתלי). את המשחק אציג בהרצאה. התלמידים משחקים בקבוצות קטנות של ארבעה-חמישה וכל קבוצה זוכה במרחב משלה. המשחק מורכב מקטגוריות נושאות מתולדות היישוב, כגון ראשי מועצה, רחובות ראשונים, אירועים בקריה, נשים משמעותיות ועוד, ומטרת המשתתפים היא להרכיב כמה שיותר רביעיות. במהלך המשחק, ובעודם עסוקים באינטראקציה חברתית, נחשפים התלמידים לחומרים ויזואליים מתולדות היישוב – חלקם הקטן מוכר והחלק הארי חדש. כל קלף הינו נקודת מוצא פוטנציאלית לעבודת חקר מתקדמת אשר תתאפשר אם התלמיד או המורה יקחו על עצמם את לימוד הנושא.

לאחר שהתלמידים חוזרים לכיתותיהם בבתי הספר, הם ממשיכים בלימוד במסגרת הנושא ”הישוב שלי”. כל מורה עושה זאת בדרכו. המורות לאמנות מדריכות את התלמידים בעבודתם על יצירות משל עצמם העוסקות ביישוב – עיבוד של צילומי חצר, ציור מקומות מרכזיים, עבודה עם חומרים טבעיים האופייניים לקריה ועוד. לקראת סוף שנת הלימודים היצירות נאצרות לתערוכה בחלל הייחודי במגדל המים ההיסטורי. בכך מסתיים פרויקט לימודי המשלב מגוון אמצעי לימוד חווייתיים המתמקדים בתחום החזותי ובהתבוננות ביקורתית ומעמיקה בתמונות מן העבר, כמו גם במראות היישוב היום.

מילות מפתח: אוריינות חזותית, משחק ולמידה, הוראה חווייתית

מימין - תמונה מהתערוכה ההיסטורית; משמאל - תמונה של אותה הכיכר כיום.

Etti Gordon Ginzburg, Adi Erel & Yoav Ginzburg

כתיבת מכתבים רפלקטיבית בהכשרת רופאים:

מה יכול החינוך הרפואי ללמוד מהכשרת מורים

Reflective letter writing in medical education:

What can medical education learn from teacher education

רוב התכניות להכשרת רופאים בכלל ובתחום של תקשורת בסוף החיים בפרט נלמדות באמצעות פרוטוקולים מפורטים וסימולציות של יחסי רופא-חולה. בהרצאה שניתנה על חוליי הכשרת המורים בארצות הברית ובישראל (תל-אביב, מאי 2014), התייחסה פרופ' דבורה בול, דיקנית בית הספר לחינוך באוניברסיטת מישגן, אל הפרוטוקולים והסימולציות הללו כדוגמה למקצועיות שעל מערכות הכשרת המורים לחקות. תפיסת הכשרת הרופאים כדוגמה שיש לשאוף אליה בהכשרת מורים אינה מפתיעה. הכשרת מורים אינה נתפסת כמקצועית דיה והפער בין המעמד החברתי והמקצועי של מקצוע הרפואה למעמד המורים ומקצוע ההוראה אינו חדש. מודל כתיבת המכתבים שיוצג במפגש זה מבקש להראות כי הכשרת המורים היא דיסציפלינה ייחודית, השונה במודע מתחום הכשרת רופאים, וכי דווקא עקב אופייה המיוחד היא יכולה לתרום תרומה ייחודית לתחום החינוך הרפואי.

החינוך הרפואי טרם מצא דרך יעילה להכין את הרופאים להתמודדות עם המוות המהווה חלק בלתי נפרד מעבודתם. כתיבה רפלקטיבית, מתודה נפוצה בתחום הכשרת מורים, שימשה גם בחינוך הרפואי להגברת המודעות העצמית, ללמידה מהתרחשויות ולהתפתחות אישית. למרות הרצון להגברת כתיבה רפלקטיבית בקרב מתמחים, יומנים רפלקטיביים כיום הם משימה בבית ספר לרפואה בטכניון כבר משנה א' ואחת המטלות של מתמחי שלב א' במחלקה לרפואת משפחה בחיפה, והיישום עד היום הוא חלקי בלבד.

כתיבת מכתבים כתרגיל אקדמי פותחה על-ידי פרופסור סוזן הנדלמן מאוניברסיטת בר-אילן שהחלה ליישמה כבר בשנותיה כמרצה באוניברסיטת מרילנד. מקורה בכתיבה רפלקטיבית של יומנים במוסדות אקדמיים בארצות הברית, ומטרתה לשלב את הממד האישי עם המקצועי על מנת ליצור חוויית לימוד חזקה ומשמעותית. הפיכת היומן למכתב הפונה למרצה ולקהל המשתתפים בשיעור משכללת את רעיון הכתיבה הרפלקטיבית ומשדרגת אותו מכמה היבטים. הנופך האישי ואיכויותיו הסיפוריות של המכתב הופכים אותו לחוויה מעצימה ומשמעותית לכלל המשתתפים. הפיכת מטלת הכתיבה לדיאלוג עם הכיתה יוצרת אצל רוב התלמידים מחויבות לאיכות הכתיבה. המכתב יוצר דיאלוג המעודד תקשורת בין-אישית ופתיחות רבת-תרבותית תוך יצירה של חוויה מגבשת ההופכת את קהל הלומדים ל"קהילה".

הכלי שימש בהצלחה בקורס "מתודולוגיות בהוראת שפה" שניתן למורים לאנגלית שהם עולים חדשים במכללת גורדון בחיפה ב-2013. מאמר שנכתב בעקבות הקורס הגיע לידי מרצים מהחוג לרפואת משפחה בחיפה והם החליטו לאמץ שיטה זו. בשנתיים האחרונות הועלה על-ידי מתמחים הלומדים בקורס "תקשורת בסוף החיים" הנלמד במחלקה זו שנים רבות, לצד קורס קליני בטיפול פליאטיבי (טיפול מקל בסוף החיים), הצורך לשפר את יכולות התקשורת שלהם עם עצמם ועם חולים בנושא הטעון והמורכב של מוות וסוף החיים. מרצי הקורס החליטו לעשות שימוש בכתיבת מכתבים על מנת לתת מענה לצורך זה. מתמחים נדרשו לכתוב מכתב הקשור אל תכני הקורס. המכתב הוקרא בראשית כל מפגש ועורר שיחה. המכתבים עוררו דיון כן ועמוק בתכנים וברגשות שלא היו נידונים אלמלא ההקשר האישי שהמכתבים זימנו. המאמר יתאר את המתודה, כיצד הגיעה מהכשרת מורים לחינוך הרפואי וכיצד היא עשויה להשפיע עליו.

מילות מפתח: כתיבת מכתבים, רפלקציה, הכשרת מורים, חינוך רפואי, תקשורת בסוף החיים

